

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/3 2021 s. 903-925, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

KÜTAHYA MERKEZ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR-I

A. Nur SIR DÜNDAR*

Geliş Tarihi: Haziran, 2021

Kabul Tarihi: Ağustos, 2021

Öz

Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan bilimsel inceleme ve araştırmalarda pek çok malzeme derlenmiştir. Ancak bu çalışmalarda söz varlığından çok bölgenin veya yörenin ses bilgisi ve şekil bilgisi özellikleri üzerinde durulmuştur. Bazen de ses değişimine uğrayan sözcüklerden oluşan metin sözlüklerine yer verilmiştir. Bu sözlükler, ilgili ağız bölgesinin bütün söz varlığını yansıtmaktan uzaktır. *Derleme Sözlüğü*'ne ve diğer bilimsel çalışmalara henüz girmemiş sözcükler, kalıp ifadeler, deyimler ve atasözleri vardır. Bunların tespit edilip kayda geçirilmesi, sadece ağız bilimine değil, aynı zamanda Türk dilinin değişim ve gelişim aşamalarının tespit edilmesine de önemli derecede katkılar sağlayacaktır.

Bu çalışma, Kütahya merkez ağızı söz varlığına ait yapılan tespitler ile ilgilidir. Metin dışı derlemelerde kaydedilen sözcükleri içermektedir. Çalışmada yer alan fiiller, çeşitli zamanlarda aile fertlerinin ve arkadaşlarının konuşması sırasında not alınan ve aynı zamanda çoğu tarafımızdan bilinen sözcüklerdir. Amacımız, ağız araştırmalarına, ağız atlası ve ağız sözlüğü oluşturma çalışmalarına katkıda bulunabilmektir. Çalışma; tarama, derleme, listeme ve tanımlama olmak üzere dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Kütahya merkez ağzında yaşadığı hâlde *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan altı fiil, ikinci bölümünde *Derleme Sözlüğü*'nde bulunan ancak Kütahya merkez ağzında farklı anlamda kullanılan altı fiil; üçüncü bölümünde *Derleme Sözlüğü*'nde bulunan ancak Kütahya merkez ağzından derlenmeyen elli fiil incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ağız araştırmaları, ağız bilimi, Kütahya merkez ağızı, söz varlığı, Derleme Sözlüğü.

CONTRIBUTIONS TO THE DICTIONARY OF COMPILATION FROM THE KÜTAHYA CENTER-I

Abstract

Many materials have been compiled in scientific studies and researches on Turkey Turkish dialects. However, in these studies, the phonetic and morphological characteristics of the region or precincts were emphasized rather than vocabulary. And sometimes text dictionaries formed which include words caused to phonetic changes. These dictionaries are far from reflecting the whole vocabulary of the dialect region. There are words and proverbs that have not yet entered the Compilation Dictionary and scientific studies. Identifying and recording these will contribute not only to dialect

* Doç. Dr.; Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysenur.sir@dpu.edu.tr

science, but also to determining the stages of change and development of the Turkish language.

In this study, the central dialect vocabulary of Kütahya has been emphasized. The study was limited due to the large number of words compiled, only verbs were considered. The verbs in the study are the words that are noted during the conversation of my family members and friends at various times and places and are also known by most of us. While determining the verbs used in the central dialect of Kütahya, our aim is to contribute to the studies of dialect research, creating dialect atlas and dialect vocabulary. The study was carried out in four stages: scanning, compilation, listing according to certain criteria, and definition. In the first part of the study, which consists of three parts, six verbs that do not take place in the Compilation Dictionary although they live in the central dialect of Kütahya; In the second part, six verbs which take place in the Compilation Dictionary but used in a different sense in Kütahya central dialect; In the third part, fifty verbs in the Compilation Dictionary but not compiled from the central dialect of Kütahya were examined and given with their equivalents.

Keywords: Dialect studies, dialectology, Kütahya center dialect, vocabulary, Derleme Sözlüğü.

Giriş

Kütahya Hakkında Genel Bilgiler

Kütahya, tarihî ve coğrafi konumu itibarıyla köklü bir geçmişe sahip vilayettir. Friglerin yerleşim bölgesi, Bizans'ın kalesi, Selçuklunun gözbebeği, Germiyanoglularının payitahtı, Osmanoglularının eyalet merkezidir. Beşerî, ekonomik, coğrafi özellikler bakımından zengin kültürel yapıya sahiptir. Tarihin her döneminde dünya sahnesine farklı çehrelerle çıkmış, önemli roller üstlenmiştir. Bir sanat ve kültür şehri olarak tarihî ve kültürel birikimini büyük oranda günümüze kadar koruyabilmiştir.

Türkmen Dağı'nın kuzey eteklerinde kurulan şehir, Ege Bölgesi'nin İç Anadolu çanağı ile Ege bölümünün ova ve dağ kütleleri arasında bir eşik teşkil eden İç Batı Anadolu bölümü içinde yer almaktadır. Kütahya'nın bazı bölgelerinde MÖ. II. bin yıla ait yerleşim yerlerine rastlansa da, şehrin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir (Bilgen, 2011, s. 16). Fakat Grek coğrafyacı Strabon'un "Kotiaieion" (Kütahya) ifadesine bakıldığında, kentin MÖ. VII. yüzyılda var olduğu anlaşılmaktadır (Strabon, 2000, s. 81). Kentin Kalkolitik Dönem'e kadar uzanan geçmişiyle ilgili kesin olmayan veriler dolayısıyla, Kütahya'da bilinen ilk siyasi hâkimiyetin Friglerce (Phrygian) kurulduğu kabul görmektedir (Yıldız, 1981, s. 34). Frig hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte Kütahya, MÖ. VI. yüzyıl sonlarına doğru Lidyalıların eline geçmiştir. Aynı yüzyıl içerisinde Persliler şehre hâkim olmuştur. Akabinde Büyük İskender'in Frigya ve Pers İmparatorluğunu ortadan kaldırmasıyla Bitinya ve Bergama krallıklarının idaresi altına girmiştir (Toylan, 2019, s. 7). MÖ. II. yüzyılda Anadolu'yu ele geçirmeye başlayan Romalılar, Kütahya şehrini de zapt etmiştir (Karakoç, 2003, s. 36). Bizanslılar zamanında ekonomik ve askerî bakımdan gelişmiş bir şehir olarak tarihteki yerini almıştır. Şehrin Türklerin eline ne zaman geçtiğine dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte 26 Ağustos 1071'de yapılan Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Türklerin Anadolu'ya egemen olmaları sırasında Kütahya'yı da ele geçirdikleri sanılmaktadır. Şehrin ilk fatihi, Süleyman Şah'ın kardeşi Melik Mansur'dur.

Tarihte "Germiyan ülkesi" olarak tanınan Kütahya, topraklarında yaşayan halk yapısı itibarıyla XI. yüzyıldan itibaren Türkmen ve Yörük teşekkülleriyle birlikte en az sekiz Oğuz

boyunun yerleştiği önemli bir bölge olarak bilinir. Moğol istilasının yoğunlaştırdığı akınlar sonucunda buraya üç yüz bin Türkmen yerleşmiştir. XIII. yüzyıldan sonra da tamamen Türk toprağı hâline gelmiştir. Kütahya'daki hayat şartları kültüre, kültür de doğal olarak dile yansımıştır. Şehrin sahip olduğu zengin kültürel yapı, Kütahya ve yöresi ağızlarının söz varlığını da aynı oranda zenginleştirmiştir. Türkçenin çok eski söz, sözcük ve eklerini de bu bölgenin ağzında bulmak mümkündür. Ayrıca bilim camiasında Kütahya ve yöresi zengin ağız bölgelerimizden biri kabul edilir. Çünkü buradaki etnik yapı, ağız araştırmalarında ve ağızların şekillenmesinde büyük bir role sahiptir.

Kütahya Ağızlarının Ağız Araştırmalarındaki Yeri

“Ağızlar bir dilin eskiliğinin, köklülüğünün, gelişmişliğinin ve zenginliğinin canlı tanıklarındırlar. Bir dilin lehçelerinde ve ağızlarında o dilin gelişme evrelerini adım adım takip etmek mümkündür” (Alyılmaz ve Alyılmaz, 2018, s. 21). Ağız araştırmaları bugün dil biliminin bir alt kolu olarak birçok araştırmacının ilgisini çeken bir çalışma alanı hâline gelmiştir (Güneş, 2012, s. 21). Özellikle kültürel birikimini büyük ölçüde muhafaza eden, teknolojik gelişmelerle birlikte sanayinin etkisinden uzak olan bölgeler, ağız araştırmaları açısından önem kazanmıştır. Kütahya ve yöresi, bu bağlamda önemli bir bölgedir. Dolayısıyla Kütahya ağızları üzerinde kitap, tez ve makale şeklinde çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri, Tuncer Gülensoy’un “*Kütahya ve Yöresi Ağızları*” adlı çalışmasıdır. Büyük bir özen ve duyarlılıkla hazırlanan çalışma, Kütahya merkez ile Tavşanlı, Domaniç, Altıntaş, Gediz, Simav ve Emet ilçelerine bağlı köylerin 56’sından derlenen 30 adet teyp kasetine kaydedilmiş konuşma metinlerinden oluşmaktadır. Çalışma, Kütahya ve yöresi ağızlarının ses ve şekil bilgisi özelliklerini en iyi yansıtan bir niteliğe sahiptir. Diğer çalışmalar; Bilal Aktan’ın danışmanlığında hazırlanan Altıntaş, Aslanapa, Domaniç, Dumlupınar Emet, Gediz, Simav, Şaphane, Pazarlar, Tavşanlı olmak üzere Kütahya’nın ilçelerini içeren derleme çalışmalarının bulunduğu yüksek lisans tezleridir. Literatürde yerini alan bu bilimsel çalışmalar kronolojik olarak şunlardır:

Mustafa Tayşi’nin çalışması, “*Tavşanlı ve Yöresi Ağız İncelemeleri*” adlı yüksek lisans tezidir. 2007 yılında tamamlanmıştır. Çalışma, Tavşanlı’ya bağlı 20 köyden derlenen 20 metni içermektedir.

Dilek Öztürk’ün çalışması, “*Kütahya Emet Yöresi Ağızı (İnceleme, Metinler, Sözlük)*” adlı yüksek lisans tezidir. 2008 yılında tamamlanmıştır. Çalışma, Emet ve buraya bağlı 37 köyden 16’sından derlenen metinlerden oluşmaktadır.

Neşe Aydın’ın çalışması, “*Kütahya Altıntaş Yöresi Ağızı (İnceleme, Metinler, Sözlük)*” adlı yüksek lisans tezidir. 2008 yılında bilim dünyasına tanıtılmıştır. Çalışmada, Altıntaş’a bağlı 23 köyden toplanan 37 metin bulunmaktadır.

Özcan Yavaş’ın çalışması, “*Kütahya Aslanapa ve Yöresi Ağızı*” adlı yüksek lisans tezidir. 2009 yılında literatürde yerini almıştır. Çalışma, Aslanapa’ya bağlı 17 köyden derlenen metinleri içermektedir.

Mehmet Ali Dinçay’ın çalışması, “*Kütahya Simav Ağızı*” adlı yüksek lisans tezidir. Bilim dünyasına 2009 yılında sunulmuştur. Çalışmada, Simav’a bağlı 21 köyden derlenen 24 metin bulunmaktadır.

Seçil Biber'in çalışması, "Kütahya Gediz ve Yöresi Ağzı" adlı yüksek lisans tezidir. 2010 yılında tamamlanmıştır. Çalışma, Gediz'e bağlı 15 köyden derlenen 15 metinden müteşekkildir.

Beytullah Bekar'ın çalışması, "Kütahya Domaniç Ağzı" adlı yüksek lisans tezidir. Tez, 2011 yılında tamamlanmıştır. Bu çalışmada, Domaniç'e bağlı 21 köyden 26 metin derlenmiştir.

Ali Yumurtacı'nın çalışması, "Kütahya Pazarlar Ağzı" adlı yüksek lisans tezidir. 2012 yılında tamamlanmıştır. Çalışmada, Pazarlar ve bu ilçeye bağlı 8 köyden derlenen 22 metin bulunmaktadır.

Fatma Ekici'nin çalışması, "Kütahya Dumlupınar ve Yöresi Ağzı" adlı yüksek lisans tezidir. 2019 yılında tamamlanmıştır. Dumlupınar'a bağlı bulunan 10 köyden yapılan derlemede 17 metin bulunmaktadır.

Elvan Maral Demirci'nin çalışması, "Kütahya ve Şaphane Ağzı" adlı yüksek lisans tezidir. Bilim dünyasına 2019 yılında tanıtılmıştır. Çalışma, Şaphane ve buraya bağlı 9 köyden derlenen 33 metni içermektedir.

Bu çalışmalarda, derlenen malzemeler ses bilgisi ve şekil bilgisi bakımından titizlikle incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bazılarında metin sözlüklerine de yer verilmiştir. Ancak bugün Kütahya ve yöresi ağızlarında kullanıldıkları hâlde söz konusu çalışmaların sözlük kısmında yer almayan yöresel olduğu bilinen pek çok sözcük, dua-beddua, deyim ve atasözü bulunmaktadır. Hâlbuki ağız araştırmaları ve çalışmaları, ses bilgisi, biçim bilgisi ve sözdizimi bakımından dilsel özellikler taşıdığı gibi söz varlığına ilişkin yeterli bilgiyi de kapsar (Demirci, 2017, s. 1366). Bu bağlamda Kütahya ve yöresi ağızları söz varlığı, oldukça eski sözcüklerin varlığını devam ettirmesi yönüyle zengin bir söz hazinesine sahiptir. Özgün kültürel özelliklerini günümüze kadar büyük oranda koruyan Kütahya ağzı söz varlığı üzerinde yapılacak çalışmalar, dil araştırmalarına önemli katkılarda bulunacaktır. Böylece halk ağzında yaşayan söz, sözcük ve ifadeler kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam edecektir.

Bu çalışmada, Kütahya merkez ağzında kullanılan fiiller üzerinde durulmuştur. Derlenen fiillerin bir kısmı, halk ağzında yaşayan ve bugüne kadar *Derleme Sözlüğü*'ne girmemiş olan, bir kısmı *Derleme Sözlüğü*'nde olup Kütahya merkez ağzından derlenmeyen, diğer bir kısmı ise *Derleme Sözlüğü*'nde olup anlamı Kütahya merkez ağzından farklı olan sözcüklerdir.

1. Kütahya Merkez Ağzında Yaşayan ve Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Fiiller

DS'de tanımlanmadığı hâlde Kütahya merkez ağzında yaşayan ve halk arasında kullanımı yaygın olan altı fiil belirlenmiştir. Bunlar, alfabetik sıraya göre şu şekildedir: *bindir-*, *büküver-*, *combulak kıl-*, *çıklaş-*, *gakiş-*, *zingıldat-*. Tespit edilen fiiller, karşılıkları ve kullanıldığı ifadelerle birlikte aşağıda verilmiştir:

bindir-: (yemek) Ateşe koymak.

Sevim yemeyi ocağa bindirdin mi gızım? Aşam oluyō gocan gelir, davran! [KK-2]

büküver-: (undan yapılan börek, gözleme, baklava vb. mamuller için) Bir çırpıda yemek.

Kızım, abin gelmeden şu gözlemeyi büküver. [KK-1]

combulak kıl-: Takla atmak.

Combulak kılāken bi yerin bi şey olcak diye gorkuyōm. [KK-2]

çıklaş-:

1. Bir yere gitmek veya bir şey hazırlamak üzere elini çabuk tutmak.

Dorgunaklı gadınlā gibisin. Bi yere gideken bi çıklaşamıyōn. [KK-2]

2. Bir şey almaya maddi gücü yetmek.

Onu şimdi nasıl alem param çıklaşmıyō ki. [KK-2]

gakış-: İnatlaşmak.

Keçi gibi gakışıyōn, bi eh demiyōn. [KK-7]

zingıldat-: (ayak için) Titretmek, yerinden oynatmak.

Süleyman, ayāni zingıldatma be ölüm! [KK-2]

2. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Ancak Kütahya Merkez Ağzında Anlamı Farklı Olan Fiiller

DS'de bulunduğu hâlde Kütahya merkez ağzında farklı anlamda kullanılan altı fiil tespit edilmiştir. Bunlar, alfabetik sıraya göre şu şekildedir: *anlan-*, *birtla-*, *çiz-*, *debert-*, *ırla-*, *tingilde-*. Tespit edilen fiiller, karşılıkları ve kullanıldığı ifadelerle birlikte aşağıda verilmiştir:

anlan- : (insan için) Günün herhangi bir saatinde tembellik ederek yatakta bir o yana bir bu yana dönmek.

Anlanıp durcāna gak da işini yap! Yatmakla iş bite mi a ölüm! [KK-2]

DS'de *anlanmak*, *añlanmak* (I) [*ağnamak* (I) -1] “**1.** Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. **2.** Balık kendine has hareketler yapmak. **3.** Sevinçten coşup oynamak. **4.** Duvar, direk veya yük eğilmek, bel vermek, yana meyletmek.”; *ağnanmak* (I) “**1.** [*ağnamak* (I) -1] **2.** Yatakta uyanık olarak iki tarafa dönmek, yerde yuvarlanmak. **3.** Üzerine çullanmak, çökmek. **4.** Ferah bulmak.” (2009, s. 106-107); *annanmak*, *añlanmak* “**1.** Şakalaşmak. **2.** [*ānanmak*] şeklinde (2009, s. 4422); *ānanmak* [*annanmak*, *anlanmak* -2] “Yerde sırt üstü yuvarlanmak, debelenmek (genellikle hayvanlar için).” (2009, s. 4420) şeklinde tanımlanır.

birtla-: (küçük çocuklar için) Yellenmek, osurmak.

Āmed yine birtladı, odasına götü de altına bi bakıvē! [KK-3]

DS'de *birtlamak* “Patlayan yerden dışarıya çıkmak” (2009, s. 670) şeklinde tanımlanır. Kütahya merkez ağzında sözcüğün “Yellenmek, osurmak” anlamında kullanıldığı belirlenmiştir. Özellikle kalabalık topluluklarda küçük çocukların yellediğini nazikçe dile getirmek için kullanılır. Ayrıca aynı anlamda *birt yapmak* şeklinde kullanım da mevcuttur.

çiz-: Dizmek.

Bakdım gün şakıyō, fasulyelē çürüyecek hepsini ipe çizdim, balkona asıvēdim. Gışın elinize gelir, övün salasınız. [KK-2]

DS'de *çizmek (I)* “Çapalanacak mısır sıralarının arasını sabanla çizmek.”, *çizmek (II)* “1. Çözmek. 2. Çözümlü ipliklerini istenilen boyda ve sayıda sıra sıra uzatıp tezgâha geçirmek.” (2009, s. 1253) şeklinde tanımlanır.

debert-: Bir kişiyi, bir işi başına musallat etmek, birilerini etrafına toplamak.

Başına bunları deberttin de iyi mi oldu? Kaç kere debertme bunları başına dedim sözümü bi dürlü dinletemedim sana. [KK-8]

DS'de *debertmek (III)* [*debeştirmek, debreştirmek, debreştirmek*] “Gizli unutulmuş bir şeyi meydana çıkarmak, ortaya atmak.” (2009, s. 1393) şeklinde tanımlanır.

ırıla-: (salıncakta veya beşikte yatan bebek için) İki yana sallamak, sarsmak.

İrılmayı bırak da, çocuk uyudu mu uyumadı mı ona bi bak. [KK-5]

DS'de *ırlamak* “Meyvelerin düşmesi için ağacı sarsmak, sallamak.” (2009, s. 2487) şeklinde tanımlanır.

tingilde-:

1. (masa, sehpa vb. bir nesnenin ayağı için) Kımıldamak, oynamak, sallanmak.

Masanın ayā pek çikin tingildeyō, üstüne bi şey komān. [KK-2]

2. (yaşlılar için) Ölmek üzere olmak, bir ayağı çukurda bulunmak.

Gomşum baban pek tingildeyō, kalıcı değil helalleş bari. [KK-8]

DS'de *tingildemek* [*timbildemek, töngüldemek (II) -1*] “1. Zıplayarak yürümek, koşmak. 2. Sıçramak, zıplamak, yerinde duramamak. 3. Kımıldamak, oynamak, sallanmak. 4. Titremek. 5. Tez gelmek. 6. Hayvan tırıs gitmek.” (2009, s. 3936); *tingildemek* [*tinkmek*] “1. Yerinde duramamak, kıpırdamak. 2. Zıplayarak koşmak, 3. Öfkeyle sert adımlarla yürümek.” (2009: 4765); *tiḡildemek* “Sallanmak, zıplayarak gitmek, boşa zaman geçirmek.” (Gülsevin, 2002: 388) şeklinde tanımlanır.

3. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Ancak Kütahya Merkez Ağzından Derlenmeyen Fiiller

DS'de Kütahya yöresi ağızları için kayıtlı olduğu hâlde Kütahya merkez ağzında kullanımı belirtilmeyen elli fiil tespit edilmiştir: *alatla-*, *altala-*, *apılda-*, *apış kur-*, *avkala-*, *balkı-*, *büngülde-*, *çekiş-*, *çıkıla-*, *dartın-*, *davran-*, *depiş-*, *dık-*, *firt-*, *geyir-*, *günüle-/günile-*, *heyalla-*, *höykür-*, *ırgala-*, *kabart-*, *karı-*, *kavğı-*, *kıynaştır-*, *oku-*, *pavkır-*, *pusuk-*, *pürçüklen-*, *satıl-*, *sıpıt-*, *siğ-*, *sinnen-*, *sivtin-*, *sumsukla-*, *şirni-*, *tırtıkla-*, *tüllü-*, *tüngül-*, *ür-*, *üt-*, *üyüt-*, *vur-*, *yanşa-*, *yed-*, *yeyni-*, *yeynil-*, *yu-*, *yumul-*, *yun-*, *zebil et-*, *zingırda-*.

Tespit edilen sözcükler, karşılıkları ve kullanıldığı ifadelerle birlikte aşağıda verilmiştir:

alatla-:

1. Acele etmek.

Çocuklā, bi alatlanman da hazırlanıverem. [KK-3]

2. (canı tez olan kişiler için) Aceleci davranmak.

Süleyman alatlama da gızın ayāni bi pabuca sokma! [KK-2]

DS'de *alatlamak* "Acele etmek." (2009, s. 181) şeklinde tanımlanır. Ancak "(canı tez kişiler için) Aceleci davranmak" anlamıyla kullanımına yer verilmez.

altala-: Yenmek, üstün gelmek.

Altalayıp da n'oldu sanki? Eski hamām eski tas! [KK-8]

DS'de *altalamak* [*altalamah, altazıtmak -1, 2; altılamak*] "1. Hastalık tekrarlamak, fazlalaşmak, hâlsiz bırakmak. 2. Yenmek, sindirmek." (2009, s. 229) şeklinde tanımlanır.

apılda-: Çocuk emeklemek, emekleyerek yürümeye başlamak.

Sen ne zaman apıldıcan bakem. [KK-3]

DS'de *apıldamak (I)* [*abalamak (I) -4*] "1. Çocuk emeklemek, emekleyerek yürümeye başlamak. 2. Yerde sürünmek, sürünerek yürümek, yere eğilip emekler gibi yürümek. 3. Çabalamak. 4. Sendelemek." (2009, s. 287) şeklinde tanımlanır.

apış kur-: Bağdaş kurmak.

Derenin kenarına vādık, çikilāmızı açdık, şöle apış kurup gözlemelēmizi bi güzel yidik. [KK-4]

DS'de *apış kurmak* "Bağdaş kurmak." (1993: 18); *apış kurmak* [*apışlamak (I) -5, apışmak (I) -5, apuş gurmak*] "Bağdaş kurmak." (2009, s. 288) şeklinde tanımlanır.

avkala-: Can acıtıcı şekilde hırpalamak.

Kolumu pek çikin avkaladı. Bere çökdü. [KK-5]

DS'de *avkalamak (I)* [*avhalamah, avhalamak -1, avıkmak, avkallamak, avkılamak -2, 3, 4; avkmak -2, avkulamak*] "1. Isırmak. 2. Örselemek, hırpalamak, ansızın altına almak. 3. Çitilemek, avuç içinde sıkıştırmak, ovmak, ovalamak. 4. Karıştırmak, iyice karıştırmak, kabartmak. 5. Sıkıştırmak. 6. Oynamak. 7. Çocuğu hırpalayarak sevmek. 8. Azarlamak. 9. Ovmak, ovalamak, masaj yapmak. 10. Çalkalamak, elemek. 11. Yakalamak, tutmak, avuçlamak." (2009, s. 385) şeklinde tanımlanır.

balkı-: Parlamak, ışık saçmak.

Evin içinde güneş balkıyō, bu evi kaçırman hemen alın. [KK-2]

DS'de *balkımak (I)* [*bıldırdamak -2, baldız çakmak, baldız oynamak, balgımak, balgınmak (II), balgmak, balhımak (II) -1, 2*] "1. Parlamak, parıldamak, göz alıcı, güzel olmak. 2. Şimşek çakmak." (2009, s. 507-508) şeklinde tanımlanır.

büngülde-:

1. Su topraktan kaynamak.

Dübeciklën suyu büngüldeyip duruyō. [KK-2]

2. Su güçlü, gürültülü akmak, fişkırmak.

Gazdırdığı guyunun suyu o kadā guvvetli ki büngüldeyō mübarek. [KK-3]

DS'de *büngüldemek* [*böngüldemek, büğmak (II), büğnümek (II) -1, büğüldemek, bülğüldemek, büngüldemek, büngül büngül çıkmak, büngülemek, büngülmek -2, büngültemek,*

büngüme -1, 2; *büngürmek* -1, 2; *bünkmek* -1, *bünlüme*] “1. Su topraktan kaynamak.” (2009, s. 823) şeklinde tanımlanır.

çekiş-: Azarlamak, bağırarak, kızmak.

Bi çekişmiyön da bunları böyle kavkıtyön. Başım götümiyö. [KK-2]

DS’de *çekişmek* “1. Sözle sataşmak. 2. Sitem etmek; kızmak. 3. Bağırarak, darılmak.” (<https://sozluk.gov.tr>) şeklinde tanımlanır.

çıkıla-: Bohçalamak, bohça hâline getirmek, çıkın yapmak.

Bi davranamıyön. Bōçayı çıkıla da galabalık olmadan hamama gidem. Kimse galkmadan yunam yıkanam. [KK-2]

DS’de *çıkılmak* [*çıkılamah*] “Bohça hâline getirmek, çıkın yapmak.” (2009, s. 1167) şeklinde tanımlanır.

dartın-: Başını örtmek, sarmak.

Adamla geliyö gızlā, dartının! [KK-2]

DS’de *dartınmak* (II) “1. Yüzünü örtü ile kapatmak. 2. Başını örtmek, sarmak. 3. Örtünmek.” (2009, s. 1373) şeklinde tanımlanır.

davran-:

1. Acele etmek, çabuk olmak.

Davran, birazdan gocañ gelir; āşam oluyö. Gocan geldi mi dā gapıdan girmeden açım der. [KK-2]

2. Kıpırdamak.

Bi davranıp da yerinden kalkavemiyön, bunca iş bizi bekliyö. Bi de genç olcan. [KK-8]

DS’de *davranmak* “1. Acele etmek, çabuk olmak. 2. Hazırlanmak, hazır olmak. 3. Canlanmak. 4. Kıpırdamak.” (2009, s. 1381) şeklinde tanımlanır.

depiş-:

1. İtişip kakışmak.

Utanmıyönuz da, iki gardeş ne öyle tepişiyösunuz? [KK-7]

2. Tepişmek.

Yatağa yatınca depişin mi dedim ben size.” [KK-1]

DS’de *depişmek* “Tepişmek.” (1993: 1429) şeklinde tanımlanır.

dık-: Sokmak, koymak, kapamak.

Neden her buldünü dıkıyön oraya buraya. Beni de paçasız ettin. [KK-5]

DS’de *dıkmak* [*dıhmah*] “1. Çok doldurmak. 2. Sokmak, koymak, kapamak.” (2009, s. 1457) şeklinde tanımlanır.

fırt-: Darılmak.

Bizim oğlan fırttı gitdi, iş yapacaktık gelin de fırttı. [KK-5]

DS'de *firtmak* (I) [*firtlamak* (II) -2] “Herhangi bir şey yerinden oynamak, çıkmak.”; *firtmak* (III) “1. Sözünden dönek. 2. Darılmak.” (2009, s. 1857) şeklinde tanımlanır.

geyir-: Midede toplanan gazı sesle ağızdan çıkarmak.

Yemekden sonā geyirip duruyōn, miden mi rahatsız ne? Bi dokdora mı gitsen acaba? [KK-8]

DS'de *gegirmek* [*geğermek*] “Midede toplanan gazı sesle ağızdan çıkarmak.” (2009, s. 1970) şeklinde tanımlanır.

günüle- / günile-: (yeni doğan bebek için abla ya da ağabey) Kiskanmak, çekememek.

Gardeşini pek günlüyō, ona yapmadını gomuyō. [KK-5]

Ölum o senin kız kardeşin, büyünce sana nelē bişirecek nelē, günileme ē mi? [KK-3]

DS'de *günülemek* [*gönülemek*, *gümülemek* (I) -1, *günemek*, *günnek* (III), *günülemek*, *günülemek*, *günülemek* (I)] “Çekememek, kiskanmak.” (1993: 2231) şeklinde tanımlanır.

heyalla-: Sezmek, fark etmek, farkına varmak.

Anasının gideceni heyalladığından mı nedir bi dā uyumadı. [KK-2]

DS'de *heyallamak* “Sezmek, fark etmek.” (2009, s. 2352); *hiyallamak* “1. Hissetmek, sezmek. 2. Farkına varmak. 3. Hayal görmek.” (2009, s. 2381) şeklinde tanımlanır.

höykür-:

1. Bir tarikata mensup olan kişiler zikir ederken kendilerinden geçerek bağrışmak.

Sabā kadā höykürüyōlā, seslenden uyuyamıyōm. [KK-2]

2. (bir şeye sinirlenerek) Kendi kendine yüksek sesle konuşup durmak.

Deden, bütün gün höykürdü durdu. [KK-1]

DS'de *höykürmek* [*hüykürmek*] “1. Heyecanlı heyecanlı ve bağrarak konuşmak. 2. [->heykirmek (II) -1]. 3. [->heykirmek (II) -2]. 4. İnsan coşmak. 5. Tarikattaki kimseler dua ederken kendilerinden geçerek bağrışmak.” (1974: 2439) şeklinde tanımlanır.

ırgala-: (salıncak ve beşikte yatan bebek için) Yerinden oynatıp iki yana hafif hafif sallamak, sarsmak.

Acık ırgalasan hemen uyucak. Mayışdı zaten. [KK-2]

Hafif hafif ırgılayıvē de uyusun. [KK-3]

DS'de *ırgılamak* [*ığralamak*, *ığramak*, *ığratmak*, *ındılamak* (I), *ıralamak*, *ırgalamah*, *ırgalandırmak*, *ırgamak* -2, *ırgaştırmak*, *ırgatmak* -1, *ırgıtmak*, *ırkalamak*, *ırlamag*, *ırlamak* (I), *ığralamak*, *ırgalamak*] “Sarsmak, sallamak.” (2009, s. 2484) şeklinde tanımlanır.

kabart-: Coşturmak, kışkırtmak.

Bu sözleriyle kızına karşı bütün duygularımı kabarttı. [KK-1]

DS'de *kabartmak* [*kobartmak* (I), *kocgaltmak*] “1. Coşturmak, kışkırtmak. 2. Abartmak, atmak.” (2009, s. 2583) şeklinde tanımlanır.

karı-:

1. (kadın için) Yaşlanmak, ihtiyarlamak.

Ninem eyice karıdı, elden ayakdan düşdü, ne gulā duyuyō, ne gözü görüyō. [KK-4]

2. Oyun bozuculuk, mızıkçılık etmek.

Her zamanki gibi oyunda yine karıdın. [KK-1]

DS'de *karımak (I) [karımah]* “1. Kocamak. 2. Bir malı ya da insanı kötölemek.” (2009, s. 2663); *karımak (II)* “Yaşlanmak, ihtiyarlamak.” (2009, s. 4537); *karımak (III)* “2. Oyun bozuculuk, mızıkçılık etmek.” (2009, s. 2663) şeklinde tanımlanır.

kavgı-: (çocuklar için) Hoplayıp zıplamak, yerinde duramamak.

Sen gideli kavgıyı durdu. [KK-2]

DS'de *kavgımak* “Zıplamak.” (2009, s. 2689) şeklinde tanımlanır.

kıynaştır-: Kapı ve pencere gibi şeyleri aralık bırakmak.

Gideken gapıyı kıynaştırıvē de Havā gelecek gapıyı çalması. Firuze'nin olanı yeni uyutdum [KK-6]

DS'de *kıynaştırmak [kındırmak (I)]* “Kapı ve pencere gibi şeyleri aralık bırakmak.” (1975: 2810) şeklinde tanımlanır.

oku-: Düğüne, kınaya davet etmek, çağırarak.

Hacer Hanım, Gazozculān gelniylen gızını, Gumculan küççük gelni, Garbuzboyuyanlan büyük gızı okudun mu? [KK-2]

DS'de *okumak* “Düğüne çağırarak.” (2009, s. 3278); “Çağırarak, davet etmek” (<https://sozlik.gov.tr>); “1. Davet etmek. 2. Beğenmek, saygı göstermek.” (<https://sozlik.gov.tr>) şeklinde tanımlanır.

pavkır-: Çok öfkelenmek.

Her alışverişden sonā pavkırıyō. Çarpıntı getdin bu yüzden. Gine mi pavkırıp durdu? [KK-2]

DS'de *pavkırmak (I) [Pavfurmak, pavkırmak, pavlamak, penkürmek, pevkirmek, penkürmek, pevkirmek, pevlemek]* “1. Çok öfkelenmek. 2. Kızarak deli gibi söylenmek. 3. Sert sert öksürmek. 4. Yorgunluktan solumak (at vb. hayvanlar). 5. Ulumak, ürümek (kurt, çakal, tilki, köpek vb. hayvanlar).” (2009, s. 3415) şeklinde tanımlanır.

pusuk-: Korkudan sinmek, saklanmak, büzülmek, ses çıkarmamak.

Senin gelcene yakın goltuun arkasına pusukdu. [KK-5]

DS'de *pusmak [pusmah, pusukmak, pusulmak]* “Korkudan sinmek, saklanmak, büzülmek, ses çıkarmamak.” (2009, s. 3492) şeklinde tanımlanır.

pürçüklen-: Dokuma eşyalar eskiyerek, örselenerek kenarları tel tel olmak.

Üstündeki gazak pürçüklenmiş, değiştir istersen elin içine çıkcan. [KK-6]

DS'de *pürçüklenmek (I)* “**1.** Bazı bitkiler tel tel köklenmeye başlamak. **2.** Dokuma eşyalar eskিয়েক, örselenerek kenarları tel tel olmak.” (2009, s. 3497); *pürçüklenmek (II)* “Bazı bitkiler tel tel köklenmeye başlamak.” (2009, s. 3499) şeklinde tanımlanır.

satıl-: Kız evlenmek.

Gevreklen gızın mı o? Donunu, Hatune'nin minaresinden uçursan ne gezer. Gırkına vardı, o gızın satılması acık zor. [KK-5]

DS'de *satılmak (I)* “Kız evlenmek.” (2009, s. 3552) şeklinde tanımlanır.

sıpt-: Atmak, fırlatmak.

Onu oradan alıp sıptasım geliyō. Amma ne çare? Sabrediyōm. [KK-5]

DS'de *sıptmak (I)* “**1.** Atmak, fırlatmak. **2.** Bir şeyi gizlemek, yok etmek, çalmak. **3.** Bir şeyin yerini değiştirmek.” (2009, s. 3615) şeklinde tanımlanır.

siğ-: (küçük çocuklar için) Bir yere gizlenip işlemek, çiş yapmak.

Hadi ölüm, şu ağaçlan altına siğceksen siğ de yolumuza devam edem. [KK-8]

DS'de *siymek (I)* [*siğmek (I), şimek, sivmek (II), siyemek, siymeh*] “**1.** Kedi, köpek vb. hayvan işlemek, sidikleme. **2.** Sızmak.” (2009, s. 3654) şeklinde tanımlanır.

sinnen-: (2-3 yaş arası çocuklar için) Sessizce saklanmak, gizlenmek.

Aman Āşe, sesini hiç çıkarma, elleme de yapasa yapsın! Goltuun arkasında ōlece sinneniyō, bırak raatca yapsın böyüğünü! [KK-2]

DS'de *sinnenmek [sinenmek]* “Gizlenmek, saklanmak.” (2009, s. 3642) şeklinde tanımlanır.

sivtin-: Omuzlarını hareket ettirerek silkelenmek.

Sen, ona ne bakıyōn? O hep bōle iki de bir sivtinip durur. [KK-5]

Garşımda sivtinme de otū bi yere. Acık senne gonuşam. [KK-2]

DS'de *siftinmek (I)* [*sivtinmek (I)*] “**1.** Omuzlar oynatılarak giysi yardımıyla kaçınmak. **2.** Kir çıkarmak için ovmak.” (2009, s. 3632); *siftinmek (I)* “Kaşınmak.” (2009, s. 4697); *sivtinmek (II)* “Boynu içe çekip omuzları kaldırıp indirmek.” (2009, s. 4701) şeklinde tanımlanır.

sumsukla-: (çocuklar için) Yumruklamak, yumrukla vurmak.

Çocuu bu kadā sumsuklama, ürkek edēsın. [KK-5]

Gızı, neden ikide bi sumsuklayıp duruyōn bakem? [KK-8]

DS'de *sumsuklamak [sımsık vurmak, somsaklamak, sumsalamak, sunruklamak, sümsüklemek, sümsüklemek (I), sümsük vurmak]* “**1.** Yumruklamak, yumrukla vurmak. **2.** Dirsekle vurmak.” (2009, s. 3696) şeklinde tanımlanır. Kütahya merkez ağzında aynı anlamda *sumsuk vurmak, sumsuk yemek* şeklinde kullanımlar da mevcuttur.

şirni-: (çocuk için) Yaramazlık etmek, şımarmak.

Böyün pek şirnidin, üzerimde galakaldın. Her güne bir bilmen. Başım pek gayniyö. Dur sus decek halim yok. [KK-2]

DS'de *şirnimek* [*şirnemek -1*] “1. Yaramazlık etmek, şımarmak.” (2009, s. 3787) şeklinde tanımlanır.

tırtıkla-:

1. Yemeğin üstünden yemek.

Gine böreyi kenarından tırtıklamışsın. [KK-2]

2. Kurnazlıkla para çekmek, bir şeyler koparmak.

Maaşı alınca ninenden biraz tırtıklarsın olur biter. [KK-5]

DS'de *tırtıklamak* (I) “1. Kumarda az az kazanmak. 2. Kurnazlıkla para çekmek, bir şeyler koparmak.” (2009, s. 3926); *tırtıklamak* “Yemeğin üstünden yemek.” (2009, s. 4763) şeklinde verilmektedir.

tüllü-: (çocuklar için) Durmadan hoplayıp zıplamak.

Tüllümen gızlā! Aşāda oturanlar vā. Şikāyet ediyölā. [KK-7]

DS'de *tüğlemek* (I) [*teğmek -1, 2; tüğülmek -1, tülemek (V), tülgemek -1, 2; tülgümek, tülkemek, tüllemek -1, 2; tünkmek -1, 2; tünmek -1, 2; tüvmek -1 3; tüylemek (III) -1,2; tüymek (I) -3; tüynemek -1, 2; tüyülmek -1, 2*] “1. Sıçramak. 2. Atlamak.” (2009, s. 4006) şeklinde verilmektedir.

tüngülde-: (oyun çağındaki çocuklar için) Zıplamak, atlamak, sıçramak.

Çocuklān pek tüngüldeci başım kaldırmıyö. Evine götü ben de gafamı dinleyem. [KK-2]

DS'de *tüngülemek* [*töngemek, tünemek (II), tüngelmek, tüngemek, tüngumek, tüngülmek*] “Hendekten ya da yüksekten atlamak, yukarıya doğru sıçramak.” (2009, s. 4014); *tüngülemek* (I) “Zıplamak, atlamak, sıçramak.” (2009, s. 4780) şeklinde tanımlanır.

ür-: Balon için üfleyerek şişirmek.

Balonu üremedim nefesim hiç yetmedi yavrım. Babana götü. O, şişirsin emi. [KK-2]

DS'de *ürmek* (II) “Üfleyerek şişirmek.” (2009, s. 4072) şeklinde tanımlanır.

üt-: Oyunda kazanmak, yenmek.

Arkadaşını bilye oynāken ütcem diye pek hırslandın, sana yakışmıyö, bōle yapma guzum. [KK-3]

DS'de *ütmek* (I) [*udmak, utmak, utmek, ütelemek (II)*] “Oyunda, kumarda kazanmak.” (2009, s. 4081) şeklinde tanımlanır.

üyüt-:

1. Ara vermeden konuşmak.

Hēç durmadan üyütüp durcana acık sus da dinle! Āır ol da hanım desinle. [KK-8]

2. Zihnini meşgul eden düşünciyi durmadan artırmak.

Senin başka işin gücün yok mu üyütecene galk da işini yap! [KK-2]

DS'de aynı anlamı taşıyan *üğütmek (IV)* “Birbiri ardınca, ara vermeden konuşmak.” (2009, s. 4063) şeklinde verilmektedir.

vur- : (yemek için) Ocağa koymak.

Aşām oldu. Acıktan çoluk çocuk acıktık derlē, yemeyi ocā vurdun mu? [KK-2]

DS'de *vurmak* “1. Denk getirmek. 2. Yönelmek, sapmak. 3. Koymak. 4. Yükleme.” (2009, s. 4110) şeklinde tanımlanır.

yanşa-: İnsanlara sırnaşarak gevezelik etmek, boş boş konuşmak.

Yanşān biri o. Sabahdan āşama kadā o gapı benim bu gapı senin geze durur, çene çalar, yanşar. [KK-8]

DS'de *yanşamak, yañşamak* [*yağşamak, yağşanmak, yanşaklamak, yanşanmak -1, yaşanmak -1, 2*] “1. Gevezelik etmek. 2. Azarlamak, söylenmek, çekişmek. 3. Mızızlanmak. 4. Söze yanıt vermemek. 5. Sırnaşmak, yalancıkta ağlayarak istemek. 6. Üstelemek. 7. Sululuk etmek.” (2009, s. 4176) şeklinde tanımlanmaktadır.

yed- / yet-:

1. Bir yaşa varmak, erişmek.

Yetmişine yeddin daha akıllanmadın. [KK-5]

2. Kâfi gelmek.

Yemek yetdi mi? Dā ilave edem mi? [KK-8]

DS'de *yedmek* [*yedeklemek (I) -1, yedekte götürmek, yedemek -1, yedermek, yetmek (III)*] “1. Bir kimseyi elinden tutup götürmek, bir hayvanı yedeğe alıp çekmek. 2. İzlemek.” (2009, s. 4224); *yetmek (I)* “Olgunlaşmak.”, *yetmek (II)* “Varmak, erişmek.” (1979: 4259); *yetmek (III)* [*yedmek -1*] “Bir kimseyi elinden tutup götürmek, bir hayvanı yedeğe alıp çekmek.” (2009, s. 4261) şeklinde geçer. Özçelik ve Boz *yetmek* için “1. Yapmak. 2. Kâfi gelmek.” (<https://sozluk.gov.tr>) tanımını verir.

yeyni-:

1. Ağırılığı azalmak, hafiflemek.

Bikaç kilo verince yeynidim, başım eskisi gibi gaynamıyō. [KK-2]

2. (küçük çocuklar için) Söz dinlemeyip yaramazlık yapmak.

A Semiya, nerde galdın gafam bitti, çocuklān yeynidi, hiç durmadılā. [KK-2]

DS'de *yeğnimek* [*yeğnilmek (I), yénilmek, yeynilmek*] “Ağırılığı azalmak, hafiflemek.”; *yeğnilmek (II)* “Doğurmak.”; *yeğnilmek (III)* “Hoppalık yapmak.” (2009, s. 4229) şeklinde tanımlanır.

yeynil-:

1. Ağırılığı azalmak, hafiflemek.

Yeynilmek istiyōsan her gün yürümen lazım, bu ÷le otumakla olmaz. [KK-8]

2. (bir kişinin yapması gerekli iş ya da yerine getirmesi gerekli sorumluluk için) O işi yapmak, sorumluluktan kurtulmak ve rahatlamak, üzerindeki sorumluluk kalkıp rahatlamak.

Gızın gocası gelip çolūnu çocūnu toplayıp evine götürünce pek yeynildim gonşum. Darısı senin de başına. [KK-2]

DS'de *yeynilmek* [*yeğnilmek (I)*] "Ağırlığı azalmak, hafiflemek." (2009, s. 4229) şeklinde tanımlanır.

yu-: Yıkamak.

Gazanı bindir de āşam olmadan esbapları yuyam yıkayam. [KK-5]

DS'de *yumak (I)* [*yumah, yuymak (I), yüğmek, yümek, yüvmek*] "Yıkamak." (2009, s. 4314) şeklinde tanımlanır.

yumul-: Bir şeyin üstüne kapanmak.

Çocuklar böreyin başına bi yumuldu. Elin önüne çıkacak börek mörek galmadı. [KK-5]

DS'de *yumulmak* [*yumuşmak*] "1. Saklambaç oyununda ebe gözlerini kapamak. 2. Gizlenmek. 3. Başını bacakları arasına eğerek oturmak. 4. Bir şeyin üstüne kapanmak. 5. Büzülme. 6. Saldırmak. 7. Koşmak." (2009, s. 4319) şeklinde tanımlanır.

yun-: Yıkanmak.

Hamamı giren yunā, yıkanır ardına bakmadan çıkā. Dünya da bōledir gızım. Yundun yıkandın mı gözün hep gapıda olur. [KK-2]

DS'de *yunmak* [*yuunmak, yuvunmak, yünmek*] "Yıkanmak." (2009, s. 4322) şeklinde tanımlanır.

zebil et-:

1. Yok yere harcamak, değerini bilemeyip telef etmek.

Sana verdiğim parayı n'aptın zebil etmemişindir inşallah? [KK-5]

2. (yemek için) Boş yere döküp saçmak.

Güzelim göveci zebil ettin. Kaç gündür yecekdin, yemedin. Madem getireydin. Biz yerdik. [KK-5]

DS'de *zebil etmek* "1. Yağlamak. 2. Saçıp dökmek, dağıtmak." (2009, s. 4357) şeklinde tanımlanır.

zingırda-: (küçük çocuklar için) İstedğini yaptırmak için yüksek sesle ağlayarak yerde tepinmek.

Semiya, of gızım ne diyōsa yap da zingırdamasın şu çocuk. [KK-2]

DS'de *zingırdamak* [*zingıldamak (II)*] "İstedğini yaptırmak için tepinip durmak." (2009, s. 4375) şeklinde tanımlanır.

Sonuç

Bu çalışmada, DS'ye katkı olacak nitelikte Kütahya merkez ağızında kullanılan altmış iki fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin altısı DS'de bulunmamakta; altısı DS'de verilen anlamlardan

farklı olarak kullanılmakta; ellisi DS’de bulunduğu hâlde Kütahya merkez ağızında kullanımı belirtilmemektedir. Derlenen fiillerden hareketle Anadolu’nun çeşitli yörelerinden derlenen birçok fiilin aslında ufak tefek ses farklılıkları veya ayrımlarla anlam bakımından çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. DS’deki durumuna göre sınıflandırılan bu sözcüklerin anlamı ve geçtiği ifadeler dikkate alındığında aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

1. Tespit edilen bu sözcüklerin çoğu, küçük çocukların hâl, hareket ve davranışlarıyla ilgilidir. *Apılda-*, *birtla-*, *depiş-*, *günüle-/günile-*, *kavgı-*, *siğ-*, *sinen-*, *şirni-*, *tüllü-*, *tüngülde-*, *yeyni-*, *zingırda-* gibi sözcükler bu niteliktedir. Bunlardan *kavgı-*, *şirni-*, *tüllü-*, *tüngülde-*, *yeyni-* sözcükleri; çocukların hoplaması, zıplaması ve gürültü etmesini anlatan fiillerdir. Bunlar, özellikle gürültüye tahammül edemeyen büyüklerin yakındığı durumlarda söylenmiştir. Ebeveynler, istenmeyen bu durumlara karşı önlem almak için *çekiş-*, *sumsuk vur-*, *sumsukla-* fiillerini kullanırlar.

2. Kütahya merkez ağızındaki bazı fiiller, küçük çocukları uyutmak üzere uygulanan yöntemi anlatır. *İrla-*, *ırgala-* bu fiiller arasında yer almaktadır.

3. Kütahya merkez ağızında sıkça kullanılan sözcüklerden bazıları çabuk ve hızlı davranmayı anlatır. *Alatla-*, *çıklaş-*, *davran-* gibi fiiller bu niteliktedir. Bunlar, genellikle tez canlı beylerin, eşlerini uyarmak için kullanılır.

4. İnsan tabiatında olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilen bazı huylar vardır. Kütahya merkez ağızında tespit edilen *firt-*, *günüle-* / *günile-*, *pavkır-*, *üyüt-* sözcükleri insan tabiatındaki istenmeyen bu olumsuz huyları anlatmak üzere kullanılan fiillerdir.

5. Kütahya merkez ağızında kullanılan bazı fiillerin iki farklı anlamı karşıladığı görülmektedir. Bunlar, *alatla-*, *büngülde-*, *çıklaş-*, *davran-*, *depiş-*, *höykür-*, *karı-*, *tırtıkla-*, *tingilde-*, *üyüt-*, *yed-*, *yeyni-*, *yeynil-*, *zebil et-* fiilleridir.

6. Tespit edilen sözcüklerden bazıları dua, beddua ve deyim gibi kalıplaşmış ifadelerde kullanılır. Bunlardan *büngülde-* fiili *büngüldeyesice herif* bedduasında; *vur-* fiili ise, *yemek vurmak* deyiminde geçmektedir.

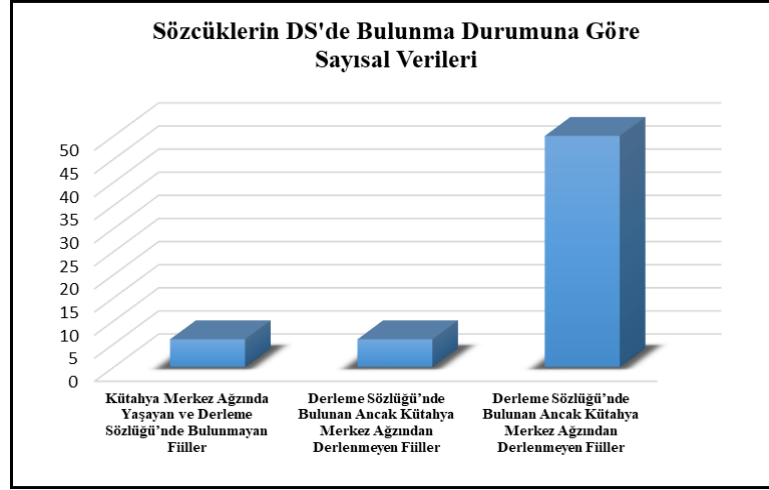
Ekler

Tablo 1: Kütahya Merkez Ağzında Bulunan Sözcüklerin DS'ne Göre Dağılımı

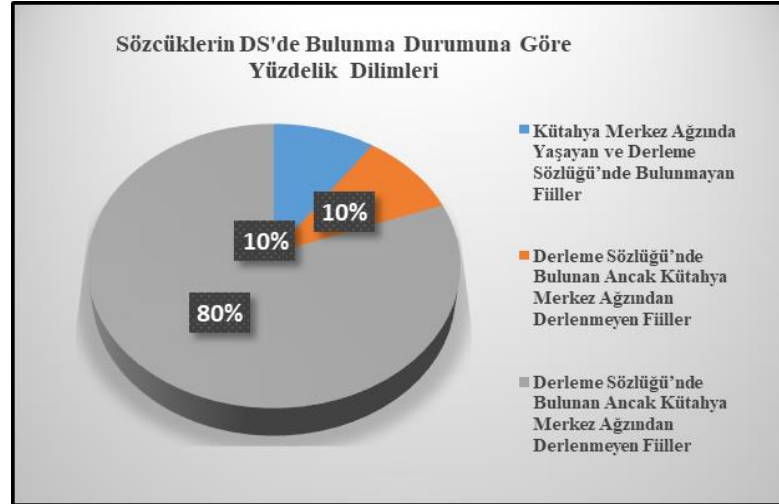
Kütahya Merkez Ağzında Yaşayan ve Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Fiiller	Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Ancak Kütahya Merkez Ağzında Anlamı Farklı Olan Fiiller	Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Ancak Kütahya Merkez Ağzından Derlenmeyen Fiiller
bindir-	anlan-	alatla-
büküver-	birtla-	altala-
combulak kıl-	çiz-	apılda-
çıklaş-	debert-	apış kur-
gakiş-	ırıla-	avkala-
zingildat-	tingilde-	balkı-
		büngülde-
		çekiş-
		çıkıla-
		dartın-
		davran-
		depiş-
		dık-
		firt-
		geyir-
		günüle-, günile-
		heyalla-
		höykür-
		ırgala-
		kabart-
		karı-
		kavgı-
		kıynaştır-
		oku-
		pavkır-
		pusuk-
		pürçüklen-
		satıl-
		sıpıt-
		siğ-
		sinnen-
		sivtin-
		sumsukla-
		şirni-
		tırtıkla-
		tüllü-
		tüngülde-
		ür-
		üt-
		üyüt-
		vur-
		yanşa-
		yed-

		yeyni-
		yeynil-
		yu-
		yumul-
		yun-
		zebil et-
		zingırda-

Grafik 1: Kütahya Merkez Ağzında Bulunan Sözcüklerin DS'de Bulunma Durumuna Göre Sayısal Dağılımı

Grafik 2: Kütahya Merkez Ağzında Bulunan Sözcüklerin DS'de Bulunma Durumuna Göre Yüzdelerlik Dağılımı

Kısaltmalar

- DS Derleme Sözlüğü
 KK Kaynak Kişi
 TDK Türk Dil Kurumu Yayınları

Kaynaklar

- Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C. (2018). Ağız bilimi çalışmalarının Türkçe öğretimi açısından önemi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 45, 7-38.
- Atmaca, E. (2019). Batı Akdeniz yöreklerinin ağızında Eski Türkçe unsurlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S. 1, 149-171.
- Ay, Ö. (2009). Türkiye Türkçesi ağızlarında fiil çekiminde görülen eskicil (arkaik) unsurlar üzerine. *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 75-100.
- Aydın, N. (2008). *Kütahya Altıntaş yöresi ağızı (inceleme, metinler, sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aziz A. (2006). Konta dağ köyleri ağızlarından derlenen fiiller. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 97-106.
- Bekar, B. (2011). *Kütahya Domaniç ağızı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Biber, S. (2010). *Kütahya Gediz ve yöresi ağızı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgen, Z. (2011). *Seyitömer Höyüğünde bulunmuş Orta Tunç Çağı'na ait bir depo mekanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buran, A. (1997). *Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Demirci, Maral E. (2019). *Kütahya Şaphane ağızı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirci, M. (2017). Derleme Sözlüğü'ne Osmaniye, Düziçi ağızından katkılar-I. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(3), 1360-1383.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dinçay, M. A. (2009). *Kütahya Simav ağızı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekici, F. (2019). *Kütahya Dumlupınar ve Yöresi Ağızı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağızları (inceleme, metinler, sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak ili ağızları (dil özellikleri-metinler-sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Güneş, B. (2012). Karşılaştırmalı ağız araştırmalarının önemi ve Türkiye'deki karşılaştırmalı ağız incelemeleri üzerine bir deneme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(4), 20-44.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.

- Karahan, L. (1999). Ağız araştırmaları alanında yapılması gereken çalışmalar. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karakoç, K. (2003). *Kütahya araştırmaları tarih-kültür-madencilik-sanat*. Bursa: Kütahyalılar Kültür ve Dayanışma Derneği.
- Küçükballı, F. N. (2016). Bozkır (Konya) ağızından “Derleme Sözlüğü”ne katkılar. *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, Konya: Selçuk Üniversitesi. 643-658.
- Öztürk, D. (2008). *Kütahya Emet yöresi ağızı (inceleme, metinler, sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Strabon (2000). *Antik Anadolu coğrafyası, Geographika XII, XIII, XIV*. (çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Toylan, K. (2019). *Seyahatnamelerde Kütahya*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkçe sözlük* (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- Türkiye’de halk ağızından derleme sözlüğü IV* (1993). Ankara: TDK Yayınları.
- Türkiye’de halk ağızından derleme sözlüğü I-II-III-IV-V-VI* (2009). Ankara: TDK Yayınları.
- Yavaş, Ö. (2009). *Kütahya Aslanapa ve yöresi ağızı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, H. D. (1981). *Kütahya’nın tarihçesi. Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*. İstanbul: Formül Matbaası.
- Yumurtacı, A. (2012). *Kütahya Pazarlar ağızı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

URL 1- Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü.

https://sozluk.gov.tr/transfer?option=com_ttas&view=ttas (Erişim Tarihi: 21.03.2021)

URL 2- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (Erişim Tarihi: 21.03.2021)

Sözlü Kaynaklar

(Kaynak Kişi) (Adı-Soyadı, Doğum Tarihi, Doğum Yeri, Öğrenim Durumu, Mesleği)

(KK1) Betül Ayhan, 31 Mart 1968, Kütahya, Lisansüstü, Öğretim Görevlisi.

(KK2) Fatma Aşkan, Kasım 1928, Kütahya, İlkokul, Ev Hanımı.

(KK3) Hatice Arslan, 26 Ocak 1956, Kütahya, Ortaokul, Ev Hanımı.

(KK4) Mustafa Dağ, 20 Ocak 1979, Kütahya, Lise, Mobilya Ustası.

(KK5) Semiha Sır, 1 Haziran 1948, Ortaokul, Yazı ve Hesap Makinası Teknisyeni.

(KK6) Sevil Alpertürk, 1 Mart 1972, Kütahya, Lise, Ev Hanımı.

(KK7) Süleyman Sır, 4 Eylül 1943, Kütahya, Üniversite, İnşaat Mühendisi.

(KK8) Ummahan Alpertük, 19 Mayıs 1967, Kütahya, Lise, Ev Hanımı.

Sözlük

-A-

- alatla-** : 1. Acele etmek. 2. (canı tez olan kişiler için) Aceleci davranmak.
altala- : Yenmek, üstün gelmek.
anlan- : (insan için) Tembellik ederek yatakta bir yana bir bu yana dönmek.
apılda- : Çocuk emeklemek, emekleyerek yürümeye başlamak.
apış kur- : Bağdaş kurmak.
avkala- : Can acıtıcı şekilde hırpalamak.

-B-

- balkı-** : Parlamak, ışık saçmak.
birt yap- : (küçük çocuklar için) Yellenmek, osurmak.
birtla- : *bk. birt yap-*
bindir- : Yemek ateşe koymak.
büküver- : (undan yapılan börek, gözleme, baklava vb. mamuller için) Bir çırpıda yemek.
büngülde- : 1. Su topraktan kaynamak. 2. Su güçlü, gürültülü akmak, fişkırmak.

-C-

- combulak kıl-** : Takla atmak.

-Ç-

- çekiş-** : Azarlamak, bağırarak, kızmak.
çıkıla- : Bohçalamak, bohça hâline getirmek, çıkın yapmak.
çıklaş- : 1. Bir yere gitmek ya da bir şey hazırlamak üzere elini çabuk tutmak. 2. Bir şey almaya maddi gücü yetmemek.
çiz- : Dizmek.

-D-

- dartın-** : Başını örtmek, sarmak.
davran- : 1. Acele etmek, çabuk olmak. 2. Kıpırdamak.
debert- : Bir kişiyi, bir işi başına musallat etmek, birilerini etrafına toplamak.
depiş- : 1. İtişip kakışmak 2. Tepişmek.
dık- : Sokmak, koymak, kapamak.

-F-

- firt-** : 1. Herhangi bir şey yerinden oynamak, çıkmak. 2. Darılmak.

-G-

- gakış-** : İnatlaşmak.
geyir- : Midede toplanan gazı sesle ağızdan çıkarmak.
günile- : Kıskanmak, haset etmek.
günüle- : *bk. günile-*

-H-

- heyalla-** : Sezmek, fark etmek, farkına varmak.

höykür- : **1.** Bir tarikata mensup olan kişiler zikir ederken kendilerinden geçerek bağrıışmak. **2.** (bir şeye sinirlenerek) Kendi kendine yüksek sesle konuşup durmak.

-I-

ırgala- : (salıncak ve beşikte yatan bebek için) Yerinden oynatıp iki yana hafif hafif sallamak, sarsmak.

ırıla- : (salıncakta ya da beşikte yatan bebek için) İki yana sallamak, sarsmak.

-K-

kabart- : Coşturmak, kışkırtmak.

karı- : **1.** (kadın için) Yaşlanmak, ihtiyarlamak. **2.** Oyun bozuculuk, mızıkçılık etmek.

kavgı- : Hoplayıp zıplamak, yerinde duramamak.

kaytar- : İş yapmaktan kaçmak.

kıynaştır- : Kapı ve pencere gibi şeyleri aralık bırakmak.

-O-

oku- : Düğüne, kınaya davet etmek, çağırarak.

-P-

pavkır- : Çok öfkelenmek.

pusuk- : Korkudan sinmek, saklanmak, büzülme, ses çıkarmamak.

pürçüklen- : **1.** Bazı bitkiler tel tel köklenmeye başlamak. **2.** Dokuma eşyalar eskiyerek, örselenerek kenarları tel tel olmak.

-S-

satıl- : Kız evlenmek.

sıpıt- : Atmak, fırlatmak.

siğ- : Küçük çocuklar için bir yere gizlenip işemek, çiş yapmak.

sinnen- : (2 ve 3 yaşlarındaki çocuklar için) Sessizce saklanmak, gizlenmek.

sivtin- : Omuzlarını hareket ettirerek silkelenmek.

sumsuk vur- : Yumruklamak, yumrukla vurmak.

sumsuk ye- : Yumruklanmak.

sumsukla- : *bk. sumsuk vur-*

-Ş-

şirni- : Çocuk için yaramazlık etmek, şırmamak.

-T-

tırtıkla- : **1.** Yemeğin üstünden yemek. **2.** Kurnazlıkla para çekmek, bir şeyler koparmak.

tingilde- : **1.** Yerinde duramamak, kıpırdamak. **2.** (yaşlılar için) Ölmek üzere olmak, bir ayağı çukurda bulunmak.

tüllü- : (çocuklar için) Durmadan hoplayıp zıplamak.

- tüngülde-** : Zıplamak, atlamak, sıçramak.
- Ü-**
- ür-** : Balon için üfleyerek şişirmek.
- üt-** : **1.** Oyunda, kumarda kazanmak. **2.** Oyunda kazanmak, yenmek.
- üyüt-** : Ara vermeden konuşmak.
- V-**
- vur-** : (yemek için) Ocağa koymak.
- Y-**
- yanşa-** : İnsanlara sırtışarak gevezelik etmek, boş boş konuşmak.
- yed-** : **1.** Bir yaşa varmak, erişmek. **2.** Kâfi gelmek.
- yeyni-** : **1.** Ağırılığı azalmak, hafiflemek. **2.** (küçük çocuklar için) Söz dinlemeyip yaramazlık yapmak.
- yeynil-** : Ağırılığı azalmak, hafiflemek.
- yu-** : Yıkamak.
- yumul-** : Bir şeyin üstüne kapanmak.
- yun-** : Yıkınmak.
- Z-**
- zebil et-** : **1.** Yok yere harcamak, değerini bilemeyip telef etmek. **2.** (yemek için) Boş yere döküp saçmak.
- zingildat-** : (ayak için) Titretmek, yerinden oynatmak.
- zingırda-** : İstedliğini yaptırmak için yüksek sesle ağlayarak yerde tepinmek.

Extended Abstract

It is possible to find the cleanest form of a language only in the dialects of that language. Because the dialect is the form of a language that continues to be used as learned from the ancestor without any worry. This situation is valid for Turkish as well as any language spoken in the world. One of the most important wealth of Turkish is its vocabulary. Dialects are the best sources of supporting vocabulary. Today, words and vocables that continue to exist in the dialects face the danger of being forgotten day by day due to the rapidly changing social life and technological developments. It is disappearing rapidly due to the widespread use of mass media, the increase in the education level, and the increase in migration from the rural to the urban area; The words witnessing the blood ties extending from Central Asia to the Anatolian geography become history. Oral culture, which was constantly alive in the past and evolving every day, has now left its place to an situation based on visual. Today, the decrease or disappearance of some of the dialetic features in a region in those under the age of 30-40 shows how weak the dialectics are against time and conditions. In this case, it becomes impossible for the features of the dialect and the vocabulary in the dialects to preserve their existence against the reality of globalization. However, there are many words, phrases, idioms and proverbs in Turkey Turkish dialects that have not been recorded yet. Most of these are not known to the new generation, either.

Although there is a dialectology dictionary in Turkey, which is published under the name of the Dictionary of Compilation from the Folk Dialects, a significant part of the vocabulary of Turkish dialects is recorded, this dictionary, which is prepared with care and precision, does not include the entire vocabulary of all dialects in the geography of Turkey. In addition to this, there are also scientific studies and researches on the dialects of Turkey Turkish, where there are many rich materials about the language. Most of these studies focused on the phonological and morphological characteristics of the region and the dialect. Sometimes, text dictionaries, consist of sound changed words, are given places. These dictionaries are far from reflecting the entire lexicon of the relevant dialect region. It has been tried to

reveal the vocabulary of Turkish by moving from the dialect dictionaries created as a result of the recent dialect dictionary studies and compilations. Despite this, there are words groups and vocables that have not recorded yet, or have recorded, but which have not been found meanings. Every scientific study to be carried out to determine these will contribute not only to dialect science but also to lexicology; will provide material for the creation of regional dialect dictionaries. These words, which survive in dialects, will not only benefit dialect science, but also play a major role in revealing the stages of change and development of the Turkish language. Because these reflect the changes in sound, form, syntax and meaning that have occurred over the centuries.

This study is a vocabulary study in which many verbs specific to the region used in Kütahya dialect are compiled and recorded. The large number of words compiled caused this study to be limited. Among the compiled words, only the verbs were considered, and noun based words, idiom verbs were deferred for later work. Idiom verbs are also considered as a subject that needs to be studied additionally, and so idiom verbs are not included in this study. There are several reasons for our emphasis on Kütahya central dialect vocabulary. Kütahya is a province with a long history, which has an important place in Anatolia due to its historical and geographical location. In terms of living people, Kütahya and its region are also an important region because at least eight Oguz tribes have settled together with the Turkmen and Yörük organizations since the 11th century in this region. It is also possible to find very old words, vocables and affixes of Turkish in this region. In the scientific community, Kütahya and its region are considered one of our rich mouth regions.

Various scientific studies in the form of books, theses and articles have been carried out on the dialects of Kütahya and its region, which are in the first group within the Western Group Dialects. One of these works is Kütahya and its Region Dialects by Tuncer Gülensoy between 1973-1975. The study, prepared with great care and sensitivity, consists of speech texts recorded on 30 tape cassettes, each of which is one and a half hours, compiled from 56 villages of Kütahya center and the districts of Tavşanlı, Domaniç, Altıntaş, Gediz, Simav and Emet. Compiled texts; It was examined in terms of phonetics and morphology. In this respect, the study has a quality that best reflects the phonetic and morphological characteristics of Kütahya and its region dialects. However, today, although they are used in Kütahya and its region dialects, there are many words, phrases, prayer-curse, idioms and proverbs that we think are local, which are not included in the dictionary section of the study in question. Other studies; These are the master theses that include compilation works on the districts and towns of Kütahya, including Altıntaş, Aslanapa, Domaniç, Dumlupınar Emet, Gediz, Simav, Şaphane, Pazarlar, Tavşanlı, prepared under the consultancy of Bilal Aktan. In these studies, which are the product of devotion and consistent work, the collected materials were carefully examined and evaluated in terms of phonological and morphological information. Text dictionaries are included, albeit partially. However, texts have not been thoroughly examined in terms of vocabulary.

It has been determined that the dialects of Kütahya and its region have a rich vocabulary in terms of maintaining the existence of quite old words, but in the studies conducted, it has been determined that the regional dialect vocabulary has been neglected and not studied sufficiently. In this direction, this study was carried out to determine the words living in the central folk dialect of the city of Kütahya, which has an ancient past. The words determined in this study will be evaluated in terms of lexicography and will contribute to the creation of regional dialect dictionaries. Thus, the central dialect of the province of Kütahya will continue to transmit these words, which are unknown in standard Turkey Turkish, from generation to generation.